

«Археологічна карта Зарічненського району»

Перші розвідки археологічних пам'яток Зарічненського району біли здійснені польськими археологами в 20-30-х роках ХХ ст. у 1927 р. виявлено кілька поховань зарубинецької культури біля с. Іванчиці, а в 1938 р. проведено дослідження стоянки пізнього палеоліту та мезоліту біля с. Нобель.

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст., активізувались археологічні дослідження Прип'ятського Полісся. Масштабні роботи з дослідження регіону були проведені експедицією Інституту археології АН СРСР під керівництвом Ю.В.Кухаренка. У 60-х рр. ХХ ст. пам'ятки Зарічненського району обстежували білоруські археологи В.Ф.Ісаєнко та П.Ф.Лисенко.

У 70-х рр. співробітник Інституту суспільних наук Р.Т.Грибович розкопував стоянки фінального палеоліту та мезоліту біля сіл Любинь і Нобель. У 80-х рр. пам'ятки Зарічненського району обстежували В.К.Пясецький, Г.В.Охріменко та Б.А.Прищепа, але найгрунтовніші дослідження були тут проведені під час роботи в 1984-1988 рр. Волинської археологічної експедиції Інституту археології НАН України під керівництвом Л.Л.Залізняка.

У зв'язку з підготовкою Зводу пам'яток історії та культури України в 1993 р. автором проводилися обстеження пам'яток археології Зарічненського району.

Перші поселенці на цій території з'явилися в кінці пізнього палеоліту. Це були мисливці, озброєні луками, які полювали на північного оленя. Їх пам'ятки об'єднують у свідерську культуру фінального палеоліту (IX-VIII тис. до н. е.).

Із потеплінням, коли Полісся вкрили ліси, тут поширився господарсько-культурний тип лісових мисливців. У районі відомі пам'ятки кудлаївської та яніславицької культури доби мезоліту (VIII-VI тис. до н. е.). У добу неоліту поліські райони Рівненської області були заселені племенами, які залишили пам'ятки дніпро-донецької культури. У сучасних публікаціях їх відносять до волинської неолітичної культури і датують V-III тис. до н. е.

В останній чверті III тис. до н. е. на цих територіях з'являються племена культури шнурової кераміки. У бронзовому віці численні групи споріднених племен заселили значну частину Східної, Середньої та Північної Європи. У середньому бронзовому віці процеси розвитку місцевого населення привели до появи пам'яток тишинецької культури. Населення, яке залишало ці пам'ятки, вважають ядром найдавнішої слов'янської спільності.

У кінці I тис. до н. е. відбуваються процеси консолідації слов'янських племен, які починають відігравати значну роль в історії Східної і Центральної Європи. У I-II ст. античні автори згадують слов'ян під назвою «венеди». У наукових колах поширена думка, що слов'янами-венедями залишені пам'ятки під назвою «зарубинецька культура». Вони датуються кінцем III ст. до н. е. – початком II ст. н. е. У Зарічненському районі поселення й могильники зарубинецької культури відомі біля сіл Борове, Зарічне, Іванчиці та інших.

В останній чверті I тис. н. е. зовнішня військова загроза і процеси внутрішнього розвитку східних слов'ян привели до формування напівдержавних утворень, які з писемних джерел відомі як племінні княжіння. Одним із показників становлення державності є поява укріплених поселень. Одне з таких слов'янських городищ X-початку XI ст. збереглося біля Зарічного. Інше городище, у с. Нобель,

є залишком літописного міста, що згадується в Галицько-Волинському літописі пі 1262 р.

Каталог пам'яток

Борове. На околиці села було виявлено сліди зруйнованого могильника зарубинецької культури.

Гориничі, урочище «Острів». На південь від села, на піщаному підвищенні розмірами 200x70 м у заплаві лівого берега р. Сноход – мезолітична стоянка, відкрита Л.Л.Залізняком у 1988 р. на площі піщаних видувів зібрані мікро пластинки з кременю, скребки.

Гориничі, урочище «Сеньківка». За 1 км на південний схід від села, на мисі, що підвищується на 2 над заплавою лівого берега р.Стоход, - стоянка фінального палеоліту. Відкрита Л.Л.Залізняком у 1988 р. на оранці зібрані вироби з кременю свідерської культури: нуклеуси, сокири, скребки.

Гориничі, урочище «Сопільники». За 600 м на південний схід від кладовища, на кінці піщаної гряди, що підвищується на 5-6 м над заплавою лівого берега р. Сноход, - стоянка доби мезоліу. Відкрита Л.Л.Залізняком в 1988 р. поблизу піщаного кар'єру, на розвіяній поверхні зібрані вироби з кременю: нуклеуси, мікропластини, скребки.

Дідівка. На південно-західному березі озера Нобель, на північ від села – стоянка фінального палеоліту. Обстежувалась Р.Т.Грибовичем, Л.Л.Залізняком у 1988 р., Б.А.Прищепою в 1993 р. на площі 200x70 м зустрічаються вироби з кременю свідерської культури.

Дубчиці, урочище «Любуша». За 300 м на південний схід від села, на південному краю піщаного підвищення на лівому березі р. Прип'ять – стоянка фінального палеоліту. Відкрита Л.Л.Залізняком в 1988 р. На орних землях, на площі 200x80 м, зібрані вироби з кременю Свідерської культури: нуклеуси, пластини, скребки, різці.

Зарічне. За 6 км на південь від селища, на північній околиці хутора Коник, на підвищенні правого берега р. Стир – стоянка доби мезоліту і неоліту. Відкрита О.М.Середюком у 1982 р., досліджувалась Г.В.Охріменком у 1985 р., перевірена розвідкою Б.А.Прищепи в 1993 р. Знахідки зустрічаються на площі 100x80 м. тут шар ґрунту має товщину 10 см, підґрунтя – 15-30 см. Зібрано вістря стріл яниславицької культури й матеріали дніпро-донецької культури: різці з кременю, скребки, пластини, уламки лісного посуду.

Зарічне. Поблизу колишнього с. Муравин, на піщаній дюні на березі р. Стир – сліди поселення зарубинецької культури, виявлені І.П.Русановою у 1957 р.

Зарічне, урочище «Городище». За 500 м від хутора Пішаниця, на північному краї підвищення в заплаві правого берега р. Стир – слов'янське городище. Обстежувалось І.П.Русановою у 1957 р., Б.А.Прищепою – у 1988, 1993 рр. Давнє укріплення округле в плані, діаметром 55x60 м. По периметру оточене земляним валом заввишки до 1,5-2 м. З півдня, з боку піщаної височини городище додатково захищене двома дугоподібними в плані ровами, відстань між якими – 30 м. Укріплена площадка помітно підвищується до центру. Культурний шар на ній має товщину до 0,3 м, він слабо насичений знахідками. Трапилися лише окремі уламки гончарних горщиків. На підвищенні на південь від городища, на площі 250x100 м, виявлено слід селища кінця I тис. Під час зачистки берегового урочища на західному краю площадки автором простежено культурний шар потужністю до 0,5

мі зібрано уламки гончарних горщиків Х-початку XI ст. У колекції є також уламки ліпних посудин доби неоліту й вробі з кременю.

Іванчиці. На південно-східній околиці села, на піщаних підвищеннях, що тягнуться вздовж заплави р. Стир, - багаточислове поселення культури ямково-гребінцевої кераміки, культури шнурової кераміки, тишинецької культури. Виявлене І.П.Русановою в 1957 р.. Крем'яні знаряддя та уламки кераміки зібрані на розвіяних ділянках.

Іванчиці. На південно-східному краю піщаного підвищення, що на південно-східній околиці села, - сліди могильника зарубинецької культури. Виявив Ю.В.Кухаренко в 1953 р., обстежувала І.П.Русанова в 1957 р.

Іванчиці, урочище «Юзова гора». На дюні виявлено сліди могильника зарубинецької культури. В 1927 р. його досліджував В.Антонович і виявив тут кілька трупоспалень. Під час обстеження в 1993 р. автором встановлено, що пам'ятка повністю знищена.

Комори. На західному кінці височини, на якій розташоване село, поряд із сільським кладовищем – мезолітична стоянка й поселення бронзового віку. Виявлене Б.А.Прищепою в 1993 р. На оранці, на площі 300х200 м, зустрічаються мезолітичні вироби з кременю та уламки ліпного посуду бронзового віку й ранньослов'янські.

Кухотська Воля. На північно-східній околиці села, на піщаному підвищенні лівого берега р. Веселуха – поселення бронзового віку. Виявлене В.К.Пясецьким у 1979 р. На площі 150х80 м, у видувах, зібрані уламки ліпних посудин зі шнуровим орнаментом і крем'яні відщепи.

Кухотська Воля. За 1 км на схід від села, на піщаному підвищенні на лівому березі р. Веселуха – давній курган. Виявлений В.К.Пясецьким у 1979 р. Діаметр насипу – 15 м, висота – 1,5 м.

Кухче. За 1 км на схід від колишнього хутора Радове, на правому березі р. Веселуха – стоянка фінального палеоліту й неоліту. Виявлена В.К.Пясецьким у 1979 р. На західному схилі піщаного підвищення, на площі 200х80 м, зібрані крем'яні вироби та уламки ліпного посуду дніпро-донецької культури.

Любинь, урочище «Заборок». Поблизу села, на піщаній дюні розмірами 25х30 м – стоянка доби мезоліту. Досліджувалась Р.Т.Григоровичем у 1972 р.

Млин. За 2 км на північ від села, на піщаному підвищенні розмірами 300х800 м, на лівому березі р. Прип'ять – стоянка фінального палеоліту. Відкрита Л.Л.Залізнякам у 1988 р. Підвищення зруйноване під час будівництва дзотів та інших військових об'єктів. На площі видувів у південно-західній частині підвищення зібрані вироби з кременю свідерської культури.

Морочне. На Дановому підвищенні заввишки до 4 м, в заплаві правого берега р. Прип'ять, за 1,5 км від центральної частини села – стоянка фінального палеоліту і поселення раннього залізного віку. Обстежив Л.Л.Залізнякам у 1988 р. У видувах зібрані вироби з кременю свідерської культури та уламки ліпних посудин раннього залізного віку.

Неньковичі. За 800 м на захід від центральної частини села, а підвищенні в заплаві лівого берега р. Гнила Прип'ять – сліди мезолітичної стоянки і поселення доби неоліту та бронзового віку. Пам'ятка виявлена В.Ф.Ісаєнком, обстежив Б.А.Прищепу в 1993 р. На площі 300х200 м у стінках піщаного кар'єру та видувах зібрано крем'яні вироби та уламки ліпної кераміки.

Нобель, урочище «Піддяче». На поденно-східній околиці села – стоянка фінального палеоліту. Досліджувалась польськими археологами в 1938 р., Р.Т.Грибовичем – у 1972-1975 рр., обстежена Л.Л.Залізняком у 1984-1988 рр., Б.А.Прищепю – в 1993 р. На піщаних підвищеннях на березі озера Нобель, на площі 2 га, зустрічаються вироби з кременю: нуклеуси, пластини, скребки, різці, вістря стріл.

Нобель. На північно-західній околиці села, навпроти бензозаправки - стоянка фінального палеоліту. Досліджувалась Р.Т.Грибовичем у 1972-1974 рр., обстежувалась Л.Л.Залізняком у 1984-1988 рр., Б.А.Прищепю – в 1988, 1993 рр. Вироби з кременю свідерської культури зустрічаються на розвіяній поверхні піщаного підвищення вздовж сільської дороги, на площі 300x80 м.

Нобель. На краю піщаного підвищення, на північний схід від сільського кладовища – стоянка фінального палеоліту. Обстежувалась Р.Т.Грибовичем 1972-1974 рр., Л.Л.Залізняком – у 1984-1988 рр., Б.А.Прищепю – в 1993 р. Вироби з кременю свідерської культури зустрічаються на площі 150x100 м.

Нобель, урочище «Битень». На північно-східному березі озера Нобель, на піщаному підвищенні висотою 5-7 м, між місцем впадіння р. Прип'ять в озеро та її виток – стоянка фінального палеоліту та мезоліту. Обстежувалась Л.Л.Залізняком в 1988 р. Археологічні матеріали зустрічаються у видувах на всій площі підвищення (1500x200 м). Зібрано колекцію виробів із кременю свідерської та кудлаївської культур: нуклеуси, пластини, різці, вістря стріл.

Нобель. На південно-східному березі озера Нобель, у центральній частині хутора Котера, на піщаному підвищенні висотою до 3 м – стоянка фінального палеоліту. Обстежувалась Р.Т.Грибовичем у 1972-1974 рр., Л.Л.Залізняком у 1988 р., Б.А.Прищепю – у 1993 р. Археологічні знахідки свідерської культури зустрічаються на поверхні поля на площі 180x80 м.

Нобель, урочище «Сад». На північно-східному кінці села, на піщаному підвищенні висотою до 8-10 м – стоянка фінального палеоліту. Обстежувалась Р.Т.Грибовичем у 1972-1974 рр., Л.Л.Залізняком – у 1988 р., Б.А.Прищепю – в 1993 р. Археологічні матеріали виявлені на площі 500x150 м. Це вироби з кременю: нуклеуси, пластини, різці, скребки, сокири свідерської культури.

Нобель, урочище «Церковна гора». Городище літописного міста Небля, що згадується в літописі під 1262 р. Знаходиться в південній частині села, на південно-східному краї півострів. Обстежувалась П.Ф.Лисенком у 60-х рр. ХХ ст., Б.А.Прищепю – в 1988, 1993 рр. Давня фортеця знаходилася на окремому підвищенні округлої форми, діаметром 75 м, висота площадки над рівнем озера 6-6,5 м. схили підвищення круті, вірогідно, в давнину вони були ескарповані. Із півночі до підвищення прилягає вузька заболочена низовина, можливо, залишки оборонного рову, його сліди також слабо простежуються із західної сторони. Потужність культурного шару на площадці – понад 1 м, в шурфі трапилися уламки гончарного посуду XII-XIII ст. і XVI-XVIII ст. З південного заходу до городища прилягає селище (давній посад). Тут, на території сільських садиб, на зораних городках зібрано численні уламки глиняного гончарного посуду XIV-XVII ст. Площа посаду – близько 4 га.

Омит, урочище «Батарейя». За 2 км на схід від села, на піщаному підвищенні розмірами 1500x500 м – сліди поселення бронзового і раннього залізного віків.

Обстежив Л.Л.Залізник у 1987 р. На розораній землі зібрані уламки ліпного посуду тшинецької і зарубинецької культур.

Омит, урочище «Вугла». За 1 км на захід від села, на краю піщаного підвищення на лівому березі р. Сноход – мезолітична стоянка і поселення бронзового віку. Обстежували: Л.Л.Залізник у 1988 р., Б.А.Прищепа в 1993 р. На площі 300x200 м зустрічаються крем'яні вироби доби мезоліту та фрагменти ліпного посуду бронзового віку.

Омит, урочище «Млин». За 500 м на північний схід від села, на північно-східному березі озера Омит – стоянка фінального палеоліту та мезоліту. Обстежували: Л.Л.Залізник в 1988 р., Б.А.Прищепа в 1993 р. Вироби з кременю зібрані у видувах поблизу молочної ферми та на схід від кладовища. Площа пам'ятки близько 3 га.

Омит, урочище «Переволока». За 1,5 км на південь від села, на піщаному підвищенні розмірами 1500x600 м, що знаходиться між двома рукавами р. Прип'ять, - стоянка фінального палеоліту й мезоліту. Обстежував Л.Л.Залізник у 1984-1988 рр. На всій площі підвищення зустрічаються вироби з кременю свідерської, яніславицької та кудлаївської культур.

Омит, урочище «Яблунька». За 1 км на схід від села, на параболічній дюні, що підвищується на 6 м над долиною р. Прип'ять, - стоянка фінального палеоліту й мезоліту, поселення бронзового й раннього залізного віків, Княжої доби. Обстежували: Л.Л.Залізник у 1987 р., Б.А.Прищепа в 1993 р. На площі 500x300 м досліджено п'ять пунктів із знахідками крем'яних виробів свідерської, яніславицької та кудлаївської культур, уламки ліпного посуду бронзового та раннього залізного віків, гончарний посуд XII-XIII ст. На південному схилі дюни потужність культурного шару досягає 0,8 м.

Перекалля, урочище «Мняково». Біля дамби – неолітичне поселення. Обстежив Л.Л.Залізник у 1985 р.

Сенциці, урочище «Ляхова Гора». За 1,5 км на південь від села, на піщаній височині, через яку проходить дорога в с. Морочне, - стоянка фінального палеоліту, мезоліту, неоліту, поселення бронзового віку і Княжої доби. Обстежили: В.Ф.Ісаєнко, Л.Л.Залізник у 1984-1988 рр., Б.А.Прищепа в 1993 р. Археологічні матеріали виявлені на всій площі височини розмірами 1600x500 м. На ділянках, розвіяних вітром та пошкоджених піщаними кар'єрами, зібрано вироби з кременю свідерської та яніславицької культур, уламки глиняного посуду та вироби з кременю культури накольчастої кераміки, глиняний ліпний посуд тшинецької культури й гончарний посуд Княжої доби.

Сенциці, урочище «Воронове». За 2,5 км на південний схід від села, на піщаному підвищенні розмірами 350x200 м – стоянка фінального палеоліту й поселення бронзового та раннього залізного віків. Відрив Л.Л.Залізник у 1987 р. У поруйнованій кар'єром центральній частині підвищення зібрані крем'яні вироби свідерської культури, уламки ліпних посудин тшинецької культури й раннього залізного часу.

Сенциці, урочище «Грушка». За 3,5 км а південний схід від села, на піщаному підвищенні розмірами 100x50 м – стоянка фінального палеоліту й поселення бронзового віку. Відрив Л.Л.Залізник у 1987 р. Крем'яні вироби свідерської культури й фрагменти ліпної кераміки бронзового віку зібрані в кар'єрах, з яких брали пісок для насипки дамби.

Сенчиці, урочище «Данилово». На піщаному підвищенні розмірами 300x150 м, за 100 м на північний схід від урочища «Ляхова Гора» - стоянка фінального палеоліту й поселення бронзового віку. Відрив Л.Л.Залізник в 1987 р. На площі видувів зібрані крем'яні вироби свідерської культури й уламки ліпного посуду тшинецької культури.

Сенчиці, урочище «Дуброжин». За 0,5 км на південь від хутора Дуб рожин, на північному краю піщаної гряди на лівому березі р. Прип'ять – поселення раннього залізного віку. Відрив Л.Л.Залізник у 1987 р. Фрагменти кераміки раннього залізного віку зустрічаються у видувах на площі 500x300 м.

Сенчиці, урочище «Іванчині». За 2,5 км на південь від села, на схід від дороги на с. Морочне, на північному краї дюнового підвищення – стоянка фінального палеоліту й поселення бронзового віку та Княжої доби. Відрив Л.Л.Залізник у 1988 р. На площі піщаного видуву зібрані вироби з кременю свідерської культури, уламки ліпного посуду тшинецької культури та гончарних горщиків XII-XIII ст.

Сенчиці, урочище «Люботин». За 2 км на південь від села, на Дановому підвищенні на правому березі р. Прип'ять – стоянка фінального палеоліту. Відрив Л.Л.Залізник у 1988 р. У стінках піщаних кар'єрів знайдені вироби з кременю свідерської культури. Шурфовкою встановлено, що на площі біля 200x80 м зберігся неушкоджений культурний шар.

Сенчиці, урочище «Хвийниця». За 1,5 км на схід від урочища «Ляхова Гора», на окремому піщаному підвищенні розмірами 80x50 м на правому березі р. Прип'ять – мезолітична стоянка й поселення бронзового віку. Відрив Л.Л.Залізник в 1988 р. В урвищах піщаного кар'єру зібрані вироби з кременю доби мезоліту і уламки ліпних посудин бронзового віку.

Сенчиці. За 500 м на схід від села, на піщаній дюні розмірами 100x150 м, біля сільського кладовища – стоянка фінального палеоліту й неоліту. Обстежували В.Ф.Ісаєнко та Л.Л.Залізник у 1988 р. На західному краї підвищення, в зоні піщаного кар'єру зібрано вироби з кременю свідерської культури.

Богдан Прищеп

Західне Полісся: Історія та культура.

Вип..2. –Рівне, 2006. –с.4-11